

MEZI STRANOU A TRHEM: INSTITUCIONÁLNÍ ZÁKLADY SOUČASNÉ FÁZE ROZVOJOVÉHO MODELU KOMUNISTICKÉ ČÍNY (VYBRANÉ ASPEKTY) LUDĚK TOMAN

Abstrakt

Reformní proces v Číně odstartovaný na konci 70. let ukázal pozoruhodný úspěch a trvalost, když Komunistická strana Číny ve vztahu k původnímu marxismu-leninismu prokázala vysoký stupeň pružnosti. Přestože ve vztahu k tržním silám zaujala diametrálně odlišný postoj, než byl typický pro předcházející období maoismu, navázala na něj ve schopnosti akcentovat čínské zvláštnosti a schopností interpretovat komunistickou doktrínu originálním způsobem. Proces reform byl ve své podstatě zaváděním řízeného kapitalismu, se kterým se nejprve experimentovalo ve zvláštních ekonomických zónách a posléze zejména od 90. let minulého století bylo vyhlášeno budování tržního socialismu. Dnešní čínská ekonomika funguje na základě převážně nestátních subjektů. Stát si ale ponechal největší podniky ve svých rukou i zcela dominantní kontrolu nad finančním sektorem, což mu spolu s nezpochybněnou vůdčí rolí strany umožňuje podle svých představ mobilizovat finanční, materiální i lidské zdroje společnosti a nasměrovat je k plnění ambiciózních plánů.

Klíčová slova

Čína, reforma, model, kapitalismus, socialismus

Klasifikace JEL

O10, P20, P21, N15

Úvod

Už několik let neplatí, že jako s hlavním ekonomickým rivalem Západu se v Asii počítá s Japonskem. Na konci 80. let a v průběhu let 90. si obě sousední a historicky si prakticky neustále konkurující země vyměnily pomyslnou štafetu. Stagnace japonské ekonomiky, která začala na konci 80. let a která se zprvu jevila jen jako dočasný pokles energie v do té doby úctyhodném dohánění a v některých parametrech i předhánění nejpokročilejší států Západu, se ukázala být delší a mnohem hlubší, než se čekalo. Rychlý ekonomický růst komunistické Číny, který se v 80. letech jevil jako dočasné vzednutí, kterému brzy buď z politických či ekonomických důvodů dojde palivo, se naopak ukázal být dlouhodobou konstantou. Ta největší tempa růstu Číny měla v 90. letech ještě přijít a mohutný růst, daleko překračující tempa těch nejúspěšnějších západních zemí, vydržel dodnes. Prognózy předvídající nutnost kolize mezi ideologií a stranou ovládaným státem a liberalizující se ekonomiku a stále větším množstvím prvků kapitalismu, se nepotvrdily.

Jistě, Japonsko stále průměrnou úrovní ekonomické a technologické vyspělosti a hrubým domácím produktem připadajícím na obyvatele Čínu vysoce převyšuje. Jenže Čína má to, co Japonsku chybí. Plnou a faktickou státní suverenitu, která není omezovaná americkými tichomořskými zájmy s možností pro Čínu výhodně manévrovat mezi Západem a Ruskem, což se projevuje i jejím členstvím v BRIKSU, což spolu s mohutným zbrojním potenciálem, schopností zvládat ty nejkompexnější technické operace na špičkové vědecké úrovni, jak to potvrdil úspěšný výsadek čínské kosmické sondy na Měsíc, a více než čtyřnásobným počtem obyvatelstva činí z Číny skutečného kandidáta na supervelmoc.

Tak jako kdysi v první polovině 70. let Kissingerova jednání s vedoucími čínskými představiteli napomohla k udržení zmražených vztahů mezi SSSR a ČLR a naopak předznamenala následnou smířlivost čínské elity¹ k alespoň ekonomické kooperaci se Západem, dnešní hlas Číny a její případná užší spolupráce s Ruskem by mohla pohřbít jiný než monopolární model, který se ve světě Spojené státy pokusily realizovat po pádu východoevropského socialismu na konci 80. let.

¹ Po těchto rozhovorech mezi poradcem amerického prezidenta pro otázky národní bezpečnosti H. Kissingerem a čínskými předáky, které proběhly v červenci a říjnu 1971 a během nichž bylo dosaženo dohody o zrušení amerického veta proti členství ČLR v OSN, navštívil Čínu americký prezident R. Nixon v únoru 1972, kdy se s vedením Číny dohodl na navázání polooficiálních diplomatických styků a přijal tezi o jediné Číně.

Cílem následující práce je přispět k pochopení politicko-ekonomického modelu současné Číny v kontextu institucionálně ideovém a pokusit se správně označit a pojmenovat základní příčiny jeho úspěšnosti a vitálnosti, a pochopitelně i rozpornosti nebo alespoň zdánlivé rozpornosti, jak se nám jeví z našich evropských a západních pozorovacích stanovišť. Zkušenosti s levicovými a komunistickými hnutími a vládami v evropských zemích nás totiž do značné míry predeterminují k tomu, abychom mezi socialismem a trhem viděli zásadní rozpor. Budeme se snažit rozřešit otázku, zda to, co se v Číně děje už skoro 40 let, je jen nějaká dlouhodobá degenerativní fáze socialismu, jehož nevyhnutelná ekonomická skleróza je stejně nevyhnutelně střídána pružných a dynamickým kapitalistickým systémem, na jehož vrub tedy můžeme přičíst veškeré úspěchy „čínského ekonomického zázraku“, nebo zda je tato představa spíše ideologickým klišé, které vychází z mechanického přenesení pojmů a jejich významů z jedné kultury do druhé, které je ale od skutečného života značně vzdálené.

1 Marxismus-leninismus, maoismus a teorie Teng Siao-pchinga

Základní ideově-praktickou strukturou, která utváří život a myšlení nejlidnatější země na světě jak v době od smrti „Velkého kormidelníka“ Mao Ce-Tunga v roce 1976, tak jako po celé období od roku 1949, kdy Komunistická strana Číny (KSCČ) převzala moc v zemi, je marxismus-leninismus. Čína se nikdy nedistancovala od stalinismu a naopak Chruščovovu distanci od „kultu osobnosti“ a tezi o „mírovém soutěžení“ s kapitalistickým světem, se kterou přišlo chruščovovské vedení od XX. sjezdu KSSS, považovala za zradu věci socialismu. Tato roztržka mezi dvěma největšími socialistickými mocnostmi se už nikdy nezacelila. V porovnání s chruščovovskými reformami se ale Číňané rozhodli stalinský model socialismu modifikovat mnohem radikálněji.

Nejprve to byly Mao Ce-tungovy extrémně levičácké pokusy urychlit ekonomický rozvoj a „vyhnat kapitalismus“ ze strany, které narazily jednak na ekonomickou realitu a jí vlastní zákonitosti, kterým se nadá jen tak poručit, a jednak na meze trpělivosti a snášenlivosti čínské společnosti. Reformy iniciované Teng Siao-pchingem, který byl po Maově smrti v roce 1976 rehabilitován a získal rozhodující vliv v čínském vedení, byly novým pokusem o modifikaci socialistického modelu, který tentokrát na sebe vzal formu opačnou, tržní, tu, se kterou by se Mao Ce-tung nikdy nesmířil. Extrémní pragmatik Teng, proslulý svým výrokem: „Nezáleží na tom, jestli je kočka černá nebo bílá, důležité je,

aby chytala myši,“ inicioval sérii experimentování s tržními silami, které nakonec slavily úspěch a Číně přinesly desetiletí nevídané ekonomické dynamiky.

Dívat se na Tengův obrat jenom jako prostou negaci socialismu a příklon ke kapitalismu by bylo chybou. Číňané mají mimořádně vyvinutý smysl pro kontinuitu (i když umějí dělat i revoluce) a nejinak tomu bylo s pragmatickým Tengem. Spíše než o prosté negaci Maovy éry bychom měli mluvit o její modifikaci, která však v řadě parametrů představovala kontinuitu s předchozími 30 lety budování socialismu v Číně.

Ještě správnější by tedy bylo říci, že Teng a jeho reformy jsou postaveny na základech toho, co se v zemi uskutečnilo od roku 1949, třebaže od Maových levičáckých excesů se Čína odvrátila a už nikdy se k nim nechce vrátet. Mao je pro čínské komunisty stále zdrojem legitimacy a řada jeho tezí je stále opečovávaná a vzývána. I v tom, že čínští komunisté krácejí k socialismu originální cestou respektující čínské prvky a zvláštnosti, vlastně následují Mao Ce-tungův odkaz: také jeho komunismus měl výrazné rysy čínského nacionalismu a na rozdíl od sovětské historické zkušenosti se strana pod jeho vedením nestala elitní organizací, jejíž sociální základnu tvořila úzká vrstva továrních dělníků., ale naopak masová základna čítající milióny chudých čínských rolníků.

Ta kontinuita s Maovým obdobím je ale mnohem hlubší a bez ní by žádné reformy Teng Siao-pinga nebyly ani myslitelné, ani proveditelné. Stalinistický maoismus znamenal především radikální modernizaci země. Ta spočívala v odstranění polofeudálních poměrů na vesnici a faktické zrovnoprávnění mnohamilionových rolnických mas, úplné ekonomické sjednocení země bez lokálních bariér a cel, velké investice do těžkého průmyslu (po vzoru SSSR), které vytvořily páteř průmyslu, a rovněž značné investice do lidského kapitálu:- boj s negramotností, která se v roce 1949 týkala zdrcujícího podílu obyvatelstva, začátek zdravotních a hygienických kampaní apod. Následky se dostavily v podobě radikálního prodloužení průměrné délky života spojeného se zásadním zlepšením zdravotní péče (především co do extenzity péče obyvatelstva), intenzivním proočkováním obyvatelstva, strmým poklesem negramotnosti, atd.

Je třeba vysvětlit, jak je možné, že jedna ideologie, marxismus-leninismus, poskytuje tak velmi odlišné recepty na řešení problémů, jako to dělal maoismus a „teng siao-pchingismus“ a zda je vůbec v něčem směrodatná a závazná. Sám marxismus

nepředpokládal, že cestu budování socialismu nastoupí země jako Rusko nebo Čína, které v době revolucí nepatřily ani k ekonomicky nejvyvinutějším zemím světa, ani v nich kapitalismus ještě nevyčerpal všechny možnosti rozvoje výrobních sil. Tudíž po revoluci musela přijít fáze urychlené modernizace, kdy stát bude sám organizovat ekonomické procesy tak, aby růst byl co nejrychlejší, ale současně byla zachována sociální spravedlnost.

O konkrétní podobě organizace ekonomiky, ale i výkonu politické moci najdeme v Marxovi, ale i Leninovi vzhledem k jejich odporu k „utopismu“ pozoruhodně málo doporučení. Jelikož socialismus v Rusku a Číně nevznikl v důsledku nejvyvinutějších výrobních sil a navíc v důsledku zahraničních nepřátel musel existovat silný stát schopný vést případné války, ideál socialismu o odstranění jakékoliv hierarchie ve společnosti² se nemohl realizovat, a tak zůstal široký prostor pro experimentování. Stalinismus, „chruščovismus“, „bežněvismus“, maoismus či „teng siao-pchingismus“ jsou tak jen různé formy a podoby socialismu za různých objektivních i subjektivních podmínek, a ukazují na značně velkou pružnost marxistického učení ve vztahu k realitě poté, co jedna dominantní společenská třída bude zlikvidována.

Vítězství myšlenek Teng Siao-pchinga v Číně se potvrdilo po jeho smrti (1997), kdy na 15. Sjezdu KSČÍ nový nejmocnější muž v komunistické hierarchii Ťiang Ce-min navrhl přijmout „teorii Teng Siao-pchinga“ jako vodítko pro politickou praxi společně s marxismem-leninismem a maoismem.

2 Reformní fáze a speciální ekonomické zóny

Ekonomické reformy se soustředovaly do dvou klíčových úkolů: otevírat se světu a institucionálně a organizačně reformovat domácí ekonomiku. Otevírání se světu přitom mělo zcela specifický a přísně kontrolovaný směr. Ten měl být v přímém kontrastu s někdejší koloniálním obdobím, kdy mocnosti, jako byly Anglie nebo Francie, využívaly ekonomické zaostalosti Číny, aby ji zbavovaly přírodního bohatství a dodávaly do ní své zboží. Nynější model měl Západu využít k technologickému progresu, přičemž hlavní roli měly sehrát tzv. speciální ekonomické zóny, které měly být inkubátory tržních vztahů a do nichž směřovalo nejvíce přímých zahraničních investic. Při rozvoji Číny tyto zóny zajišťovaly příliv zahraničních technologií, za což zahraniční investoři, především

² Po skončení fáze diktatury proletariátu, jejíž délka také nebyla dopředu známa.

transnacionální korporace, mohly plně využívat levnou čínskou pracovní sílu a vývozem zboží na zahraniční trhy realizovat solidní zisky³. Speciální ekonomické zóny obdržely rozsáhlá privilegia oproti vnitrozemním částem, především se to týkalo zvláštních podmínek vstupu a výstupu zboží, služeb a pracovní síly. Tržní vztahy se ale do Číny nešířily jen z volných ekonomických zón, které se rozkládaly především v přímořských částech na východě a jihu Číny. Druhým zdrojem „čínské kapitalistické revoluce“ se stal čínský venkov.

V období do roku 1984 Čína stabilizovala ekonomiku a po maoistických experimentech obnovila schopnost vlády tuto ekonomiku řídit, oficiálně deklarovala politiku otevřenosti vnějšímu světu⁴ a začala zřizovat volné ekonomické zóny. Například v roce 1980 otevřela osm měst k zahraničnímu obchodu na řece Jang-č'ťiang a vstoupila so MMF a Světové banky. Významné bylo snížení cel na dovozy surovin a kapitálového zboží pro lehký a textilní průmysl v roce 1982. Ve vnitřní politice Čína přijala politiku jednoho dítěte, legalizovala rodinné farmy, poskytla rozpočtovou autonomii provinciím, vyhlásila průmyslovou reformu a umožnila existenci dočasných zaměstnaneckých smluv.

Od roku 1984 došlo k dalšímu urychlení reform, do praxe byly zaváděny první reformy průmyslu, dvojí směnný systém čínské měny byl nahrazen jediným kurzem (2,8 juanů za US dolar v lednu 1985) a v průběhu 80. let byla čínská měna také několikrát devalvována, což pozitivně ovlivnilo čínský export. V roce 1988 byla zrušena přísná státní kontrola nad investicemi a úvěrem a generální tajemník KSČ Čao C'-jang vyhlásil „pobřežní rozvojovou strategii“.

V domácí ekonomice byl odstraněn státní monopol na koupi a prodej zemědělských produktů, schválena legislativa umožňující bankroty státních podniků (poprvé jako experiment v roce 1986, do praxe vstoupila v roce 1988), prodloužena povinná školní docházka ve většině regionů na 9 let, zaveden systém zaměstnaneckých smluv a systém pojištění proti nezaměstnanosti (červenec 1986). Byla schválena legislativa nájmu

³ Přesouvání výroby do Číny mělo dramatické následky pro statisíce zaměstnanců a spotřebitelů po celém světě, protože otevírání nových výrobních závodů v Číně automaticky znamenalo zavírání dosavadních poboček v Evropě a Americe. Jediná firma, Philips, má v Číně 32 továren, v nichž zaměstnává 18 000 zaměstnanců. Dalších 30 000 Číňanů pak zaměstnává jako dočasné zaměstnance. / (11), s.59/

⁴ Rozhodnutí otevřít se světu našlo svůj výraz i v doplnění Ústavy v prosinci 1982.

uživatelských práv k půdě a poprvé prodána uživatelská práva k půdě v Šen-čenu. V roce 1988 došlo i k cenové reformě, nicméně od plánovaného uvolnění cen nakonec bylo upuštěno.

Pro málo tvrdý postoj k pouličním nepokojům během roku 1989 inspirovaných Gorbačovovou perestrojkou byl ale Čao C'-jang odvolán (a zbytek života strávil v domácím vězení), reformy se dočasně zastavily a v čínském vedení se prosadil velmi rezervovaný postoj ke všemu, co by připomínalo to, co se na Západě nazývá „demokracií“ a který výstižně vyjadřují slova šedé eminence čínského režimu Teng Siao-pchinga: „Jsme pro demokracii, ale nesmíme ji uspěchat. Pokud se miliarda lidí vrhne po hlavě do pluralitních voleb, vznikne chaos jako během kulturní revoluce. K vypuknutí občanské války není třeba zbraní, stačí klacky a holé pěsti“.

Zastavení reformy bylo jen dočasné a 90. léta představovala definitivní rozhodnutí o vybudování „socialistické tržní ekonomiky“ (říjen 1992), když o rok dříve byla symbolicky zrušena do té doby nedotknutelná garance celoživotního zaměstnání. V politice otevírání světu došlo k povolení zahraničních investic do dosud zakázaných sektorů, jako jsou finance a pojištění, ukončení udělování licencí na několik kategorií zboží a snížení cel pro několik tisíc produktů. V roce 1993 byl zaveden systém zdravotního pojištění pro lidi v důchodovém věku. Ve vnitřní politice se pozornost přesunula na sofistikovanější regulaci finančního systému, sjednocení zdanění domácích podniků na 33 procentech a odstartování reformy v oblasti bydlení, která měla vytvořit funkční trh s nemovitostmi. Reformní desetiletí bylo zakončeno ústavním doplňkem, deklarujícím, že nestátní sektor představuje „významnou součást“ socialistické tržní ekonomiky (březen 1999).

V 90. letech se výrazně prohloubil proces převádění státních podniků na nestátní formy vlastnictví, který byl o desetiletí dříve spíše jen ve fázi experimentování, především formou pronájmů kolektivním či soukromým subjektům. V roce 1983 bylo do soukromých rukou pronajato jen zhruba okolo 30 státních podniků zaměřených na obchod v Šanghaji, do roku 1987 již počet pronajatých státních podniků (především malé velikosti) vzrostl na 27 000 / (14) s.28/. Mohutný podnět k odstátňování čínské ekonomiky vydalo 3. Plénum XIV. Ústředního výboru KSČÍ v listopadu 1993, které zahájilo experiment označovaný jako plán „10 000 – 1000 – 100 – 10“, který byl součástí politiky nazývané „juanda fangxiao“ (tj. podrž si velké, uvolni malé). V rámci tohoto experimentu měla být na základě nových účetních pravidel u 10 000 velkých a malých podniků zjištěna přesná hodnota jejich

majetku, 1000 jich mělo přejít pod správu nových společností spravujících aktiva podniků, 100 se mělo proměnit na akciové společnosti a 10 městských podniků mělo projít celkovou kapitálovou optimalizací /(14) s.28/ V rámci politiky „juanda fanxiao“ se počítalo s tím, že z celkového počtu 118 000 státních podniků stát bude přímo řídit jen asi 1000 velkých podniků /(14) s.28/.

Nestátní forma vlastnictví v Číně ale až do začátku 90. let znamenala především kolektivní, tedy družstevní podniky, městské, venkovské či spojené⁵, ryze soukromé podniky a podniky se zahraniční kapitálovou účastí do té doby představovaly jen minimální podíl na hodnotě průmyslové výroby: V roce 1985 měly soukromé podniky, resp. podniky se zahraniční majetkovou účastí 1,8%, resp. 1,2% podíl na hodnotě průmyslové výroby, zatímco státní, resp. družstevní podniky 65%, resp. 32% podíl. Do roku 1991 se tato struktura průmyslových podniků změnila tak, že soukromé podniky, resp. podniky se zahraniční majetkovou účastí měly 5,7%, resp. 5,7% podíl, zatímco státní, resp. družstevní podniky měly 53%. resp. 36% podíl /(15) s.49/. 90. léta ale v tomto směru představovala radikální změnu: do roku 1998 se na průmyslové produkci podílely soukromé podniky už 18,9 %, podniky se zahraniční majetkovou účastí měly 19,9%, družstevní podniky měly 38,3% podíl a státní podniky 22,9% /(20) s.16/.

3 Čína venkovská a městská

Důležitým prvkem tradiční komunistické doktríny rovnosti, který v Číně vehementně prosazoval Mao Ce-tung, bylo vyrovnání ekonomických rozdílů mezi nejrůznějšími regiony, skupinami lidí, typy prací apod., tedy mezi muži a ženami, prací intelektuální a manuální a v neposlední řadě i mezi městem a venkovem. Tomuto principu zůstává čínské vedení věrné dodnes, a jak ukazuje následující tabulka, od roku 1949 se v tomto směru vykonala gigantická práce.

⁵ Tedy operující jak ve městech, tak na venkově.

Tabulka č. 1: Obyvatelstvo a jeho složení podle bydliště (v 10 000 osob)

rok	Celkem obyvatel (konec roku)	Podíl městského obyvatelstva (%)	Podíl venkovského obyvatelstva (%)
1949	54 176	10,64	89,36
1955	61465	13,48	86,52
1965	72538	17,98	82,02
1973	89211	17,2	82,8
1983	103008	21,62	78,38
1993	118517	27,99	72,01
2003	129227	40,53	59,47
2013	136072	53,73	46,27

Zdroj: China Statistical Yearbook 2014, National Bureau of Statistics of China (<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>)

Kromě období Maových experimentů podíl městského obyvatelstva dynamicky rostl, přímo revoluční proměna však nastala po spuštění zásadních reformních opatření v 90. letech. Začaly se projevovat důsledky decentralizace fiskální politiky, která motivovala místní zastupitele k podpoře místních průmyslových odvětví, jejichž rozvoj zajišťoval rostoucí příjmy výběrem daní. Výrazný růst příjmů a rostoucí poptávka venkovanů po spotřebě v 80. letech představovala důležitý impuls pro nastartování činnosti mnoha podniků, zejména v kolektivním vlastnictví, později stále více soukromých. Rodiny venkovanů se již mohly zabývat nezemědělskou výrobou jako hlavním zdrojem příjmů, vláda umožnila převoditelnost pronájmu půdy. Značný převis poptávky v celé ekonomice, a tedy i v zemědělství, urychlil strukturální přeměnu venkova, hlavní zemědělské produkty a spotřební zboží se začaly volně prodávat na trhu.

Vláda technickému a technologickému rozvoji kolektivních venkovských podniků aktivně napomáhala, v čemž aktivní úlohu sehrály také velké státní podniky. Rovněž podporovala programy zaměřené na to, aby si venkovské podniky plně osvojily organizačtorské, řídicí, technické a jiné znalosti.

Čínský venkov je ale stále značně diferencovaným terénem. Některé oblasti jsou značně tržně vyspělé, obvykle se to týká okolí velkých průmyslových měst, jako je například Wen-čou, které může sloužit za vzor úspěšných reforem. Wen-čou, tři milionové město nacházející se v čínské provincii Če-t'iang, prošlo takřka klasickým tržním cyklem typickým pro mnoho čínských oblastí. Prudce se zde rozvinulo podnikání v 80. letech, kdy výrobci především kopírovali cizí značky. Výrobky se v té době vůbec nevyznačovaly kvalitou,

známý je střet s rozezlenými spotřebiteli v Chang-čou, které je hlavním městem provincie Če-t'iang: v roce 1987 zde spotřebitelé zapálili více než 5 000 párů obuvi vyrobených ve Wen-čou /(6) s. 105/. Brzy se to ale mělo změnit, když spotřebitelé prošli původní akumulací kapitálu a mohli se zaměřit na kvalitu svých produktů. HDP města vzrostl za 34 let od roku 1978 do roku 2013 takřka nepředstavitelně z 1,32 miliardy juanů na 400,386 miliard juanů, HDP na obyvatele tak dosáhlo 49 817 juanů⁶.

Na druhé straně ale na venkově v některých místech souběžně probíhaly procesy, kde skutečně pozoruhodně prorostly procesy využívání tržních vztahů a přebírání prvků komunismu, jako tomu bylo ve vesnici Nanjie nacházející se v provincii Henan. Vesnice se sama stala kolektivním podnikatelem a toto podnikání řídil stranický lídr, kolektivní model hospodaření byl zaměřený na společné využívání sociálních, politických a ekonomických zdrojů, velká část prostředků z podnikání byla redistribuována a směřovala na rozvoj zdravotní péče, péče o seniory, vzdělání apod. Migranti, kteří pracovali na území vesnice, dostávali o něco větší plat než místní, protože na druhou stranu neměli nárok na poskytování sociálních a zdravotních služeb.

Tabulka č. 2: Vlastnictví trvanlivého zboží (na 100 městských domácností ke konci roku)

položka	1990	2000	2012
motocykl	1,94	18,80	20,27
pračka	78,41	90,50	98,02
lednička	42,33	80,10	98,48
barevná TV	59,04	116,6	136,07
Hi-Fi	...	22,20	23,63
fotoaparát	19,22	38,40	46,42
air-conditioner	0,34	30,80	126,81
ohřívač vody pro sprchování	...	49,10	91,02
počítač	9,7	87,03
video kamera	...	1,3	10,00
mikrovlnná trouba	...	17,6	62,24
zdravotní vybavení	...	3,50	4,27
mobil	...	19,50	212,64
telefon	68,41
automobil	...	0,50	21,54

Zdroj: China Statistical Yearbook 2014, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>

⁶ Což v přepočtu bylo přibližně 8 000 US dolarů.

4 Ambiciózní plán do roku 2020

V čele státního a stranického vedení dnes stojí spíš technokraté než ideologové, třebaže ve všech oficiálních materiálech se hlásí k socialistickým ideálům. Na vypracování návrhů reforem se podílí několik mozkových center, jako je Čínský institut pro reformy a rozvoj (ČIRR), který preferuje radikálně tržní koncepci. Jeho prezident Či Fu-lin, který byl v roce 2009 vybraný jako jeden ze 100 ekonomů, kteří Čínu nejvíce ovlivnili v průběhu posledních 60 let, považuje blížící se období 13. pětiletého plánu za zásadní transformační etapu. Pro toto období by měly mít zásadní vliv nové trendy, nové struktury a nové hnací síly.

° nové trendy

- postupný přechod ze zpracovatelského průmyslu orientovaného na výrobky na zpracovatelský průmysl orientovaný na služby
- reforma registračního systému domácností urychlí trend urbanizace Číny, která by z dnešních 40% měla vzrůst na 52%
- spotřební struktura by měla pokračovat v rychlém přechodu z materiálního zboží na služby

° nové struktury

- do roku 2020 bude v zásadě završena výstavba čínské průmyslové struktury s rozhodujícím sektorem služeb, který by se měl z dnešních přibližně 51,4 % zvednout na více než 55 %
- růstový model bude tažený růstem spotřeby, její roční růst by se měl pohybovat okolo 8 až 10% ročně a k ekonomickému růstu by spotřeba měla přispívat 60 až 65 %
- sektor služeb má hrát stále větší roli i v čínském zahraničním obchodě, jejich podíl by se měl zvýšit z 12,3 % v roce 2014 na zhruba 20% v roce 2020

°° Čína vstoupí do závěrečné fáze industrializace a důraz se přesune z alokace zdrojů v průmyslu do sektoru služeb

- důsledkem toho bude zpracovatelský průmysl s nízkou přidanou hodnotou nahrazován moderním odvětvím služeb s vysokou přidanou hodnotou
- podpora tržních reforem se důrazem na sektor služeb umožní další získávání pozic Číny ve světové ekonomice

°° Otevírání sektoru služeb bude klíčovou součástí tržně orientovaných reforem, jeho specifická pozice vyplývá ze „tří nízkých a jednoho vysokého“ (parametru – pozn.L.T.):

- nízký stupeň tržních reforem, zhruba 50% sektoru služeb je v rukou monopolů
- nízký stupeň otevřenosti
- nízká úroveň služeb, pozornost bude věnována zejména trhu s nemovitostmi a zdravotním službám
- vysoké ceny služeb v Číně

°°° 13.letý pětiletý plán by měl vyřešit rozpory, ke kterým dojde při střetu ekonomické transformace se strukturálními reformami

- politika se bude muset sladit s institucionálním mechanismem, rozvoj moderních odvětví služeb bude vyžadovat více investic. Fixní kapitálové investice v prvních třech kvartálech roku 2015 činili jen 24,2% celkového fixního kapitálu, přičemž zdravotní služby, vzdělávání, kultura, péče o seniory a jiné služby s rostoucí poptávkou mají jen jeho malý podíl

°°°° Součástí reforem by mělo být rovněž zeštíhlování administrativy a delegování pravomocí na nižší úrovně, různé úrovně státu by

- jednotlivé provinční vlády by měly být velkými hráči při zajišťování veřejných služeb, jinak by se role státu měla omezit na zajišťování uspokojivého tržního prostředí /(17)/

Návrhy Čínského institutu pro reformy a rozvoj jsou typickou ukázkou, jak čínští technokraté ovlivňující klíčová rozhodnutí nyní přemýšlejí o budoucnosti i jakým jazykem mluví. Už dlouhá léta všudypřítomně skloňované delegování pravomocí z centra na nižší články řízení až na ten nejnižší, občany, jsou standardním předstupněm k obhajobě zavádění a podpoře tržních sil.

5 Tržní socialismus, komunitní kapitalismus a kapitalismus s čínskými rysy

S rozvíjejícím se trhem a jeho podporou z úst představitelů strany, která se hlásí k ideálům socialismu, vzniká řada otázek. Bezsporně i pro samotné běžné Číňany, což odráží i sumarizace čínské cesty k socialismu, kterou sestavili studenti Pekingské university:

- V roce 1949 mohl Čínu zachránit jenom socialismus.
 - V roce 1979 (po kulturní revoluci) mohl Čínu zachránit jenom kapitalismus
 - V roce 1989 (po zániku Sovětského svazu) mohla jen Čína zachránit socialismus.
 - V roce 2009 (po globální finanční krizi) mohla jen Čína zachránit kapitalismus
- /(3) s. 213/.

Vtipná zkratka nesmírně složitých procesů přesto něco podstatného vyjadřuje: Ekonomický růst a technologický pokrok Číňanům dodal sebevědomí, krátkodobá psychologická deprese po událostech na konci 80. let se rychle rozplynula s katastrofou, která postihla SSSR a celý východoevropský socialismus po roce 1989. Do čínských myslí vždy trochu podezřívavých k Evropanům se vkrádá otázka, zda Číňané nevymysleli a hlavně nerealizovali systém, který předčí systém Evropanů bývalého Východu i dnešního a včerejšího Západu.

Není pochyb o tom, že ekonomický progres založený na nových technologiích by se bez nejprve experimentování a potom plného uvedení tržních sil do praxe neuskutečnil. Stejně tak ale není pochyb o tom, že po celou dobu zavádění tohoto tržního modelu se vše odehrávalo pod přísným vedením strany, která připouštěla jen některé typy tržního chování, tedy jen kapitalismus v čase, místě a v podobě, kterou v dané chvíli považovala za žádoucí pro celkový rozvoj země. Až do konce 80. let existovala přísná státní kontrola nad investicemi a úvěrem, tedy bylo by správné mluvit spíše o řízeném kapitalismu, a to kapitalismu řízeném komunistickou stranou, která se hlásí k socialistickým ideálům.

Co ze socialistických ideálů ale zbývá, když rozhodčí roli ve společnosti všude přebírá trh? Strana chce do roku 2020 zcela zlikvidovat chudou vrstvu, která čítá asi 60 milionů zejména venkovanů, pokračovat ve vyrovnávání úrovně venkova a města, do roku 2020

na svém XVIII. sjezdu v roce 2012 vytyčila cíl zdvojnásobit podíl HDP připadající na obyvatele jak ve městech, tak na vesnicích, a technokraté předpokládají, že progres by se měl týkat především dnešní příjmově střední vrstvy, která by se z dnešních zhruba 25 % obyvatel měla v roce 2020 zvednout na 40%, a tvořilo by jí 600 milionů lidí.

Otázka také je, co rozumíme slovem trh. Naprostá většina někdejších malých a středních státních podniků zejména v oblasti obchodu a služeb přešla do kolektivního vlastnictví většinou municipalit a družstev, které sice musí reagovat na tržní podněty, ale nemají žádného kapitalistického vlastníka. Největší podniky v zemi jsou státní, které mají garanci úvěrů od bankovního systému, kde role státu dominuje, a zajišťují základní chod průmyslu a čínské infrastruktury. Některé čínské projekty, které jsou z technologického hlediska fenomenální, jako například čínský rychlovlak, jsou z čistě ekonomického hlediska absurdní: podnik provozující čínské rychlovlak je vzhledem k nevytíženosti přepravy ztrátový a v dlužích, ale vzhledem k štědrým bankovním zárukám a úvěrování od státních bank z důvodů vysoké politické priority tohoto projektu, si s tím nikdo nemusí dělat starosti. Čistě tržní síly by takový rychlovlak v Číně nikdy nepostavily.

Zásadním prvkem čínského ekonomického modelu je dominantní postavení státu ve finančním sektoru, které mu umožňuje podle vlastní vůle mobilizovat finanční zdroje společnosti, které vzhledem k vysoké míře úspor Číňanů nejsou malé⁷. To zabraňuje tomu, aby finanční struktury nepřevzaly kontrolu nad reálnou ekonomikou.

Už samotný fakt vytyčování gigantických projektů a plánů sociálního a ekonomického povznesení obyvatelstva s kapitalismem příliš nejde dohromady. Obzvláště, když strana je navíc většinu těchto cílů, jak to v minulosti dokázala, schopna i plnit. Samotné tržní síly by nikdy nebyly schopny stvořit ani některé úspěšné firmy výtečně operující na zahraničních trzích⁸. Stát stál většinou u jejich začátků, kdy zajistil vše potřebné a hlavně politické

⁷ Číňané mají osobní míru úspor okolo 35%, zatímco Američané jen 5%. Tento dramatický rozdíl ale může mít více důvodů, nejen tedy nějaké „etnické“ či osobnostní důvody, ale může spočívat i v celkovém institucionálním charakteru společnosti a zakotvení jedince v síti institucí.

⁸ Typickým příkladem je špičková čínsko-americká firma Lenovo, která úspěšně prodává své produkty ve více než 160 zemích světa.

a v případě čistě čínských subjektů i finanční krytí. Řada těchto firem v zahraničí operuje na trzích, kde to vedení státu považuje za prospěšné ze strategického hlediska⁹.

Řídící či alespoň koordinující funkce strany je neodmyslitelnou součástí „čínského hospodářského zázraku“. Třebaže se často hovoří o korupci, která beze vší pochyb v tak ohromném státním mechanismu musí být přítomna, pravdou je, že kromě ekonomického růstu a růstu životní úrovně je boj proti korupci velmi častým tématem komunistických záměrů. Ostatně ani kapitalismus neznamená nulovou korupci, některé zvláště zkorumpované režimy zejména v Latinské Americe jsou režimy s vysoce tržní ekonomikou, které nemají žádné rozvojové plány a vše ponechávají na „svobodném rozhodování jedince“. Sama mandarínská Čína, polokapitalistická a polofeudální, v předkomunistickém období byla zkorumpovaná až do morku kostí. Samotný trh není logickým ani reálným antipodem korupce, a nespočet případů z čínského tržně-socialistického vývoje to také dokládá¹⁰.

Závěr

Jako nejdůležitější faktory úspěchu rozvojového modelu Číny můžeme z dlouhodobého hlediska identifikovat:

- Existenci cílevědomé a jednotné struktury schopné formulovat a realizovat dlouhodobý modernizační program v měřítku celé země, která má kontinentální velikost a dnes čítá 1,3 miliardy lidí.
- Zavádění řízeného kapitalismu, který koexistoval se státním sektorem. Tento kapitalismus byl pod nejpřísnější kontrolou komunistické strany a leckdy i v případě tzv. komunitního kapitalismu stáli v čele podnikatelských komun sami straničtí předáci a strana spojená se státem zajišťovala tam, kde to považovala za vhodné, technickou, organizační i finanční pomoc. Tržní síly byly uvolňovány postupně a jenom za takových podmínek, aby došlo k posílení reálných výrobních jednotek nebo jejich novému vytváření, kdy hlavními sledovanými parametry byly zaměstnanost, produkce, technologie.

⁹ Tomuto modelu chování odpovídá i v poslední době zvýšený zájem čínských firem o Afriku a arabský svět jako oblasti současných i budoucích zdrojů surovin.

¹⁰ Strana proti případům korupce několikrát nesmlouvavě udeřila, byť se to někdy stalo až po delší době, kdy se podařilo nižší články řízení na úrovni města či celé provincie důkladně zkorumpovat. Nejsou výjimkou ani případy náhlého odvolání vysokých politických činitelů z funkcí, byť u těchto případů je otázkou, zda skutečným motivem nebyl spíše boj o moc.

Vztah mezi státem či stranou a podnikateli tedy nikterak nepřipomínal ono slavné rčení z dob francouzského merkantilismu „laissez passer, laissez-nous faire“¹¹, kdy kapitalismus vyrůstá kdesi mimo stát.

°Stát si po celou dobu ponechal dominantní pozici nad čínským finančním sektorem a rozhodování o mobilizaci peněžních zdrojů země tedy může být realizováno i na základě jiných než čistě tržních kritérií podle záměrů centra. Finanční struktury hrají ve vztahu k reálné ekonomice služebnou roli.

°Otevřenost čínského trhu světu, která nastala od konce 70. let minulého století, která znamenala překonání ideologických předsudků jak na čínské straně, tak na straně Západu. Vytvořila se zvláštní forma symbiózy čínského komunismu a světového kapitalismu, která ve své podstatě představovala obchod: Čína získala západní technologie a Západ získal levnou čínskou pracovní sílu. Tento typ koexistence rozdílných společenských systémů ostře kontrastoval se vztahy někdejšího bloku východoevropských socialistických zemí a Západu.

S tím, jak roste životní úroveň obyvatel v Číně, se nutně model ekonomického růstu založeného na levné čínské pracovní síle a vývozu na západní trhy bude postupně vyčerpávat, a toto vědomí se v současném období odráží i ve formulovaném záměru přecházet ve stále větší míře na růst tažený domácí spotřebou. Hlavními tahouny ekonomického růstu by se tak měli stát Číňané s vysokou kupní silou, jejichž poptávka bude ve stále větší míře přeorientována z běžného i dlouhodobého materiálního zboží na služby.

°Rozvoj v Číně probíhal v podmínkách vysoce extenzivního rozvoje, což bylo umožněno existencí rozsáhlých velmi zaostalých oblastí, které představovaly ohromný potenciál rozvoje.

¹¹ Volně přeloženo: „Nechte věcem volný průběh, nechte nás dělat“.

Literatura

- [1] Bachman D. 1991. *Bureaucracy, Economy, and Leadership in China*, New York, Cambridge University Press.
- [2] Baláž P., Szökeová S., Zábajník S. 2012. *Čínská ekonomika. Nová dimenzia globalizácie svetového hospodárstva*, Bratislava, Sprint dva.
- [3] Callick R. 2015. *Čas strany aneb Kdo a jak řídí Čínu*, Praha, Mladá fronta.
- [4] Davis D. S. (editor) 2000. *The Consumer Revolution in Urban China*, University of California Press.
- [5] Goodman D.S.G. 2014. *Class in Contemporary China*, 2014, Cambridge UK, Polity Press.
- [6] Hou X. 2013 *Community capitalism in China. The State, The market and Collectivism*, New York.
- [7] Huang Y. 2010. *Capitalism with Chinese Characteristic. Entrepreneurship and The State*, Cambridge University Press.
- [8] Kristof D. S., WuDum S. 1996. *Čína se probouzí*, Praha, Nakladatelství Dita
- [9] Liščák V. 2002. *Čína*, Praha, Libri.
- [10] Lawrence S. 2004. *Banking reform in India and China*, New York, Palgrave Mycmillan.
- [11] Meredith R. 2008. *The Elephant and the Dragon. The Rise of India and China and What it means for us.*, New York.
- [12] OECD. 1999. *Economic Opening and Growth in China*.
- [13] Rein S. 2014. *The End of Copycat China*, New Jersey, John Wiley and Sons.
- [14] Sáez L. 2004. *Banking Reform in India and China*, New York, Palgrave Macmillan.
- [15] Znamenáček M. 1996. *Čínská ekonomika – hlavní změny a perspektiva*, Praha, VŠE.

Internetové zdroje:

- [16] China Institute for Reform and Development (CIRD) 2015 [cit. 2015-11-01]. Dostupné na: <http://www.chinareform.org/>
- [17] CIRD, Fu-lin Č. October 31, 2015 *Choice of reform options in line with trends of economic transformation in the 13th Five-year Plan period* [cit. 2015-11-01]. Dostupné na http://www.chinareform.org/publications/reports/201511/t20151102_237488.htm
- [18] National Bureau of Statistics of China 2015 [cit. 2015-11-01]. Dostupné na: www.stats.gov.cn/english
- [19] OECD 2015 [cit. 2015-11-01]. Dostupné na: <https://data.oecd.org/>
- [20] Ross G. , Ligang S. 2004 *China's Third Economic Transformation: The Rise of the Private Economy*, London, New York [cit. 2015-10-28]. Dostupné na: https://books.google.cz/books?id=dQd_AgAAQBAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=non.sta

[te+sector+rate+on+industrial+output+in+China&source=bl&ots=ZZj_9nUpo&sig=4g7oEmF83AGZPfAXuKckby7R_1M&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjWkpfpp8fJAhUIbRQKHbarCYo4ChDoAQgaMAA#v=onepage&q=non.state%20sector%20rate%20on%20industrial%20output%20in%20China&f=false](http://www.chinatoday.com/org/cpc/)

- [21]The Communist Party of China 2015 [cit. 2015-11-01].Dostupné na: <http://www.chinatoday.com/org/cpc/>
- [22]The State Council The People's Republic of China 2015 [cit. 2015-10-27]. Dostupné na: <http://english.gov.cn/>

Kontakt

Ing. Luděk Toman
Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra Politologie
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67
Česká republika
anaxomandros@seznam.cz